

Jak předvídat nepředvídatelnou budoucnost?

Václav Němec

Filozofická fakulta UK v Praze

Primární orientace člověka do budoucnosti

- Člověk je bytostí zacílenou k budoucnu.

Jan Patočka (1907–1977)

- Těžiště člověka je silně posunuto do budoucnosti.

Ladislav Hejdránek (1927–2020)

Megatrendy a velké společenské výzvy

- Projekt byl realizován od října 2020 do června 2021. Jeho řešitelem byl think-tank České priority:
<https://www.megatrendy.cz/>
- Hlavní otázka projektu: Jaké megatrendy a společenské výzvy ovlivní svět v následujících desetiletích?
- Cílem projektu bylo vytvořit a pilotně implementovat metodiku pro identifikaci megatrendů a velkých společenských výzev významných pro Česko. Projekt stavěl na přístupu foresightu v časovém horizontu 15–30 let.

Foresight

Foresight = strukturovaný přístup k odhadování budoucího vývoje. Nespočívá v předvídání budoucnosti, ale spíše ve vytváření podmínek pro její spolutvoření oproti nečinnému přihlížení, jak je budoucnost formována jinými silami.

Longtermismus

Je žádoucí, aby vlády připravovaly své strategie a opatření s ohledem na dlouhodobý budoucí vývoj. Dlouhodobé plánování reagující na budoucí situace se výrazně vyplatí a za cenu mírných krátkodobých nákladů přináší obrovské dlouhodobé přínosy.

Alan M. Jacobs, „Policy Making for the Long Term in Advanced Democracies“, in: *Annual Review of Political Science* 19, 2016, s. 433-454.

Megatrendy

- Neustále se vyvíjející dlouhodobá změna, jejíž relevance a vliv časem roste.

F. Liebl, The anatomy of complex societal problems and its implications for OR, in: *Journal of the Operational Research Society* 53/2, 2002, str. 161–184.

- Změna v obecném myšlení či přístupu, která vede k postupné restrukturalizaci.

J. Naisbitt, *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*, New York 1982.

- Kritéria:

1) dlouhodobost (lze je předvídat cca. 15 let dopředu)

2) všudypřítomnost, tj. ovlivňují všechny důležité aktéry ve společnosti (politika, byznys, občanská společnost atd.)

3) závažnost dopadu (zásadním způsobem mění společnost a společenské procesy).

Velké společenské výzvy

Velké společenské výzvy = shluk problémů vyžadující kolektivní akci pro jejich řešení v budoucnosti.

Slabé signály

- První indikátory změn, které ještě nebyly plně zaznamenány, ale předcházejí důležitějším změnám.
- Představují první známky změn paradigmat a budoucích trendů, přičemž tyto trendy vyrůstají z inovací, mínění, nebo aktivit, které mají potenciál růstu a eventuálně se mohou stát v budoucnosti mainstreamem.

O. Saritas, J. E. Smith, „The Big Picture – trends, drivers, wild cards, discontinuities and weak signals“, in: *Futures* 43/3, 2011, str. 292–312.

Rozvrh budoucí situace

- Pozornost člověka existujícího v čase je koncentrována především na zvládání budoucích situací.
- Budoucí situace ještě nejsou → jde o nejsoucno svého druhu – ještě-ne-jsoucí.
- Ještě-ne-jsoucí budoucí situace předjímáme pomocí přítomných rozvrhů, projektů či modelů budoucích situací.

https://www.reflexe.cz/Reflexe_39/Intencionalita_budoucnost_a_nejsoucno.html

Nepředvídatelnost budoucí situace

- Budoucí situace je ve své celkové výsledné podobě v zásadě nepředvídatelná, i kdyby naše poznání daného stavu věcí bylo sebedokonalejší.

Henry Bergson (1859–1941)

- Budoucnost je dimenzí vpádu nového a z hlediska dané přítomnosti principiálně nepředvídatelného dění.
- Nepředvídatelné nelze chápat pouze negativně, jako prvek chaosu a nestability. Nepředvídatelnost souvisí s principiálně neznámými konfiguracemi budoucích situací a se svobodnou povahou lidského jednání, které stále znovu vnáší do světa něco nového, co tu dosud nebylo.

Vztah k budoucnosti jako vztah k nepředvídatelnému

- Vztah k budoucnosti je třeba chápat v zásadě jako přípravu na nové a nepředvídatelné.
- V plánování budoucnosti a přípravě na budoucí vývoj je nezbytné věnovat náležitou péči pěstování vědomí nepředvídatelnosti a nemanipulovatelnosti budoucího a vytváření vhodných podmínek pro nastávání nového ve světě.
- Součástí vytváření těchto podmínek je odstraňování neblahých trendů, setrvačností a překážek, které nastávání nového brání – toto by měl být jeden z hlavních úkolů foresightu jakožto pobídky k aktivnímu formování budoucnosti.

Nepředvídatelnost vlastního budoucího jednání

- Jestliže rozvrhujeme svůj čin do budoucí situace, která je pro nás vposled nepředvídatelná, nemůžeme přesně předjímat ani strukturu svého jednání v ní, které má být této situaci přiměřené, abychom v ní obstáli.
- Momentu neznámého a nepředvídatelného, který je dán nepředvídatelnou konfigurací budoucí situace, odpovídá i jistá míra neznámého a nepředvídaného na straně vlastního jednání, které rozvrhujeme do budoucnosti.
- Zvládnutí budoucí situace vyžaduje invenci či kreativitu, jež vtiskne našemu činu pečeť jedinečnosti odpovídající singularitě situace, aniž bychom mohli její přesnou konstelaci, a tedy i přesnou podobu svého jednání v ní předjímat.

Kreativita a vpád nového do světa

- Jednání v budoucích situacích od nás vposled vyžaduje tvůrčí výkony, díky nimž vyvstane ve světě něco nového, co tu předtím nebylo → právě takovéto výkony odpovídají nepředvídatelné struktuře budoucích situací.
- Pokud bychom nebyli schopni kreativních výkonů, jejichž prostřednictvím vstupuje do světa něco nového, pak bychom v budoucích situacích neobstáli.
- Neznámé a nepředvídatelné konfigurace budoucích situací mají motivační význam: podněcují nás k aktivnímu úsilí, v němž v sobě mobilizujeme nejlepší síly, abychom byli schopni kreativního jednání, jímž do světa vneseme něco nového.

Význam kreativity, invence, nápadů, vynálezů

- V nepředvídatelných budoucích situacích lze obstát jen díky invenci, kreativě, nápadům, objevům, vynálezům atd.
- Strategické „plánování“ budoucnosti a příprava na budoucí vývoj musí vzít se vší vážností, že schopnost obstát v budoucích nepředvídatelných a vysoce komplexních situacích bude stále více záviset na schopnostech kritického a tvůrčího myšlení, invence, kreativity, na objevech, vynálezech, inovacích atd., pro něž je třeba především vytvářet co nejvhodnější podmínky.

Kam směřuje vývoj?

- V uvažování o budoucích trendech a prioritách je třeba se ptát, kam by měl budoucí vývoj směřovat, a jaké trendy tedy mají být posilovány.
- Tato otázka by se měla zaměřit na to, co je třeba činit, abychom jako společnost v budoucnosti obstáli.
- Tuto otázku je třeba zasadit do širšího rámce zkoumání obecnějších tendencí evoluce i lidských dějin.
- Tento přístup může poskytnout orientační východisko pro hledání a navrhování žádoucích řešení do budoucnosti.

Směřování evoluce a dějin

- Vesmír se v rámci kosmogeneze a evoluce postupně organizuje a soustřeďuje od nejjednodušších stavů ke stále komplexnějším formám uspořádání. → Dochází k nezadržitelnému nárůstu komplexnosti systémů, stále složitějších stavů a forem, které nelze kauzálně odvodit z jednodušších stavů, jež jim předcházejí, protože každý komplexnější stav představuje něco nového, co tu před tím nebylo.
- V průběhu evoluce a lidských dějin se uvolňuje stále větší množství psychické energie ke stále vyšším a složitějším úkolům. → Uvolněná psychická energie má být investována do výzkumu, tvorby a obecně kreativních činností.

Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955)

Výzvy jako klíč k pochopení dějinné situace

- Klíč k dějinným událostem poskytuje pochopení toho, před jakou výzvou byli lidé v dané dějinné situaci postaveni a jak na ni dokázali odpovědět. Toto pochopení je kritériem při posuzování toho, zda lidé v této situaci obstáli či selhali.

Arnold J. Toynbee (1889–1975)

Budoucnost a nepředmětné výzvy

- Budoucnost není prázdná, nýbrž je „strukturovaná“ nepředmětnými výzvami, které přicházejí z budoucnosti a oslovují lidské subjekty v konkrétních situacích. Porozumění výzvám umožňuje pochopit, co člověk má v dané situaci činit, aby v ní obstál.
- Nepředmětné výzvy se projevují mj. v podobě nápadů, intuicí, objevů, inspirací atd., které v člověku náhle vyvstávají, aniž v něm před tím byly. → Kreativní výkony, které od člověka vyžadují budoucí situace, nejsou jeho svrchovaným dílem, ale spíše něčím, čemu se má otevřít a dát k dispozici.
- Nové ve světě vyvstává díky tomu, že lidé odpovídají na nepředmětné výzvy, jimiž jsou ve své situaci oslovováni. Člověk odpovídající na výzvy se stává bytostí nejenom svobodnou, ale též odpovědnou.

Ladislav Hejdánek